

LIITSÕNA OSAST PRANTSUSE KEELE SÕNAVARA ARENGUS

Dots., fil. tead. kand. K. Kann

Võõrkeelte kateeder

Nõukogude keeleteadus on pühendanud viimastel aastatel rea kandidaadidissertatsioone ja artikleid liitsõnade kohta kõikides keelkondades. Romaani keelte alal on ilmunud sellelaadilisi uurimusi itaalia, moldaavia ja hispaania keele osas.¹

Liitsõnade kohta prantsuse keeles on rikkalik literatuur. Alates F. Diez'ist on küsimust analüüsinud paljud lingvistid.² Nende autorite ebamarksistlikke seisukohti on ammandavalt kritiseeritud eespoolmainitud dissertatsioonides ja sellel küsimusel käesolevas artiklis ei peatuta. Kuigi liitsõnade probleem prantsuse keeles on olnud, võrreldes teiste romaani keeltega, suure arvu teoste objektiks, kusjuures viimased on olnud aluseks liitsõnade uurimisele teistes romaani keeltes, leidub küsimusi, mis on lahendamata. Selliste hulka kuulub liitsõna osa prantsuse keele sõnavara arengus.

Rida kodanlikke keeleteadlasi, nagu F. Diez, A. Darmsteter, A. Dauzat ei pea liitsõnu tüüpiliseks prantsuse keele arengus. Nõukogude nimekad keeleteadlased B. A. Serebrenni-

¹ a) Н. Касаткин, Сложные имена существительные в современном итальянском языке. Канд. дисс. Ленинград 1951.

b) Н. Арутюнова, Сложные имена существительные и способы их образования в современном испанском языке. Канд. дисс. Москва 1953.

c) С. В. Перева, Сложные существительные современного молдавского языка. Канд. дисс. Москва 1955.

² Bibliograafiat:

a) K. Brugmann u. B. Dehlbrück, Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen, II, Strassburg, 1906, lk. 51.

b) A. Dauzat, Où en sont les études de français. Paris, 1953, lk. 217 jj.

c) K. Nyrop, Grammaire Historique de la Langue Française, III, Copenhague 1908, lk. 413.

d) A. Hatzfeld, A. Darmsteter et A. Thomas, Dictionnaire Générale de la Langue Française, Paris, 1920, lk. 37 jj.

e) Eespoolmainitud dissertatsioonid.

kov³ ja L. A. Bulaĥhovski⁴ on samuti iseloomustanud romaani keeli ja seega ka prantsuse keelt kui liitsõnade poolest vaeseid. See seisukoht esineb lisaks siin-seal keeleteaduslikkudes artiklites, normatiivsetes grammatikates ja õpikutes. Liitsõnade vähesusele prantsuse keeles vastandatakse tavaliselt rikkalik afiksrite loetelu, esitades neid kui tähtsamaid tegureid prantsuse sõnavara arengus.

Kuid teised, nagu F. Brunot⁵, on teistsugusel seisukohal. J. Marouzeau⁶ peab kaasaegses prantsuse keeles liitsõnu niisama produktiivseks sõnavara rikastamise allikaks kui regressiivset derivatsiooni, konversiooni ja ladinakeelseid tõkelaenusid. Vastuoksa peab ta sufiksatsiooni kaasaegses prantsuse keeles vähe tüüpiliseks.

Nõukogude romanistidest on käsitlenud liitsõna probleemi prantsuse keeles O. Bogomolova⁷ ja A. Anfilovjev⁸, kuid määramata selle tähtsust prantsuse keele arengus.

Enne kui asuda liitsõna koha analüüsile prantsuse keele arengus, lubatagu öelda, et väide liitsõnade vähesuse kohta itaalia ja moldaavia keeles on kummutatud eespoolmainitud A. Kassatkini ja S. Pereva dissertatsioonis. N. D. Arutjunova ei ole püstitanud oma väitekirjas liitsõnade prioriteedi küsimust hispaania keele arengus, kuid ta näitab nende kasvu vastavalt hispaania keele arengu seaduspärasustele.

Et õigesti hinnata liitsõnade tähtsust prantsuse keele arengus, tuleb:

- 1) anda liitsõna definitsioon;
- 2) analüüsida liitsõnu, arvestades prantsuse keele arengu sise-misi seaduspärasusi nende pidevas arengus ja keele erinevatel perioodidel, nagu seda on esile tõstnud V. V. Vinogradov vene keele suhtes.⁹

Pärast 1950. a. toimunud pööret nõukogude keeleteaduses on üheks kesksemaks uurimisobjektiks olnud sõnaühendi ja liitsõna vahekorra probleem. Nagu teada, on seda küsimust uuritud vene teadlaste poolt alates Fortunatovist. Endisi seisukohti on võetud kriitika alla ja on välja töötatud kriteeriumid, mis võimaldavad eral-

³ Vt. Б. А. Серебrenников, О сущности внутренних законов развития языка. Инст. языкознания. Доклады и сообщения, 1953, № 5, lk. 21.

⁴ Vt. Л. Н. Булаховский, Введение в языкознание, ч. II, Москва 1950, lk. 91.

⁵ Vt. F. Brunot, La Pensée et la Langue, Paris 1927, lk. 55.

⁶ Vt. J. Marouzeau, Entre adjectif et substantif. Le Français Moderne, 1954, N. 3, lk. 161—171; J. Marouzeau, Composés à l'état naissant. Mélanges de linguistique offerts à A. Dauzat, Paris 1951, lk. 20—27.

⁷ Vt. О. Богомолова, Современный французский язык, Москва 1948, lk. 19—21.

⁸ Vt. Н. Анфиловьев, Образование типа «faire part» в современном французском языке. Канд. дисс., Москва 1954.

⁹ Vt. В. Виноградов, Вопросы современного русского словообразования в свете трудов И. В. Сталина. Русский язык в школе, 1951, № 2, lk. 33—35.

dada liitsõna sõnaühendist; need on: 1) ortograafiline, 2) semantiline, 3) süntaktiline, 4) morfoloogiline, 5) foneetiline, 6) sõnatule-
tuslik.¹⁰ Kuid nagu näitavad vastavad uurimused, on analüütilistes keeltes isegi n. ö. käegakatsutavate liitsõnade suhtes raske rakedada kõiki kriteeriume. Nendes on raske tõmmata piiri subst. + prep. + subst. sõnaühendi ja liitsubstantiivi vahel, kuna viimased analüütilistes keeltes kujunevad välja esimeste alusel ja seetõttu räägitakse klassikaliste liitsõnade, s. t. kõikidele kriteeriumidele vastavate liitsõnade kõrval veel grammatilistest e. mitte-idiomaatilistest e. vahepealsetest liitsõnadest; kõige sobivam oleks neid nimetada hiljuti tekkinud terminiga — analüütiline sõna.¹¹

Kodanlikkudest romanistidest asuvad mõned, nagu K. Nyrop¹², liitsõna analüüsima ilma seda defineerimata. Teised aga, nagu A. Dauzat, võtavad liitsõna määratlemisel arvesse ainult selle semantilise kriteeriumi; kolmandad (F. Brunot jt.) peavad liitsõnaks, arvestades prantsuse keele analüütilist struktuuri, iga, isegi ortograafiliselt fikseerimata, spetsiaalse tähenduse omandanud sõnaühendit (*avoir peur, afin que, chemin de fer, houille blanche, à coup sûr* jne.).¹³ Nõukogude romanistidest ühineb viimaste seisukohtadega O. Bogomolova, rõhutades lisaks F. Brunot' poolt püstitatud süntaktilise ja semantilise kriteeriumi kõrval foneetilise kriteeriumi tähtsust. Liitsõna sellise definitsiooni kohta on kahtlust avaldanud V. V. Vinogradov.¹⁴

Lähtudes V. V. Vinogradovi ja teiste nõukogude keeleteadlaste viimastest uurimustest sõna ja sõnaühendi kohta, on A. N. Anfilovjev katsunud väieldavat küsimust valgustada eespoolmainitud kandidaadidissertatsioonis. Autor, kritiseerides kodanlike keeleteadlaste ja O. Bogomolova poolt antud liitsõna definitsiooni piiratust, lisab varem esitatud prantsuse keele liitsõna kriteeriumidele (semantiline, süntaktiline, foneetiline) omalt poolt veel neljanda — ortograafilise: liitsõnaks peab ta seega ainult kokkukirjutatud või sidekriipsuga ühendatud, spetsiaalse tähenduse omandanud sõnaühendit (*bon-*

¹⁰ Vt. a) A. Смирницкий, К вопросу о слове. Вопросы теории и истории языка в свете трудов И. В. Сталина по языкознанию, Москва 1952.

b) A. Смирницкий и О. Ахманова, Образования типа «stone wall», «speech sound» в англ. языке. Инст. языкозн. Доклады и сообщения, 1952, lk. 100.

c) О. Ахманова, Еще к вопросу о слове как основной единице языка. Вестник МГУ, 1955, I, lk. 91—92.

d) Mitmesugused artiklid ajakirjas «Военный институт иностранных языков», Москва 1954—1955.

¹¹ Vt. Ю. А. Жлуктенко, О так называемых сложных глаголах типа «stand up» в современном английском языке. Вопросы языкознания, 1954, № 5, lk. 112.

¹² Vt. K. Nyrop, Grammaire Historique de la Langue Française, T. III, 1908, lk. 258.

¹³ Vt. F. Brunot, op. cit., lk. 55.

¹⁴ В. Виноградов, Словообразование в его отношении к грамматике и лексикологии. Вопросы истории и теории языка, Москва 1952, lk. 142.

homme, tête-à-tête jne.). Seega lülitab ta liitsõnade hulgast välja enamiku romanistide poolt liitsõnadeks peetud ühendeid, nagu *chemin de fer, moulin à vent* jne., nimetades esimest stabiilseks idiomaatiliseks sõnaühendiks, teist stabiilseks mitteidiomaatiliseks sõnaühendiks.

A. N. Anfilovjevi klassifikatsioon on loogiliselt üles ehitatud ja liitsõnadeks peetud «*faire part*» tüüpi ühendeid tuleb pidada sõnaühenditeks, esinevad need ju samuti kui samalaadsed adverbiaalsed, konjunktsioonilised ja prepositsionaalsed ühendid prantsuse lingvistilises kirjanduses mitte liitsõnade, vaid väljendite (*locutions*) nime all; kuid siiski on see liiga «smirniitskilik», tarvitades I. I. Rezvini väljendust.¹⁵ Smirniitski ja tema koolkonna poolt püstitatud liitsõna tähtsaimat kriteeriumi, nende kokkukirjutamist (цельнооформленность), tuleb analüütiliste keelte suhtes rakendada ettevaatusega. Kokkukirjutatult esinevad prantsuse keeles vanematest keeleperioodidest pärinevad liitsõnad, nagu *bonhomme, gentilhomme, beaucoup, surtout* jne., uuematest tunneme ainult üksikuid, nagu *portemanteau*. *Chemin de fer* tüüpi sõna on selleks olemas tendents kesk-prantsuse keeles; näiteks meil eesti keeles tuntud sõna *sandarm* on prantsuskeelne *gendarme*, mille aluseks on *gens d'armes*.¹⁶ Kaas-aegses prantsuse keeles loodavad *chemin de fer* tüüpi substantiivid ei ole ortograafiliselt vormistatud. Sidekriipsude puudumine seda tüüpi sõna on tingitud prantsuse keele ortograafia ebajärjekindlusest. Sõnaraamatutes esinevad «klassikaliste» liitsõnadena leksikaliseerunud idiomaatilised sõnaühendid nagu *cou-de-pied* (pealaba), *dent-de-lion* (võilill), *tête-à-tête* (vestlus nelja silma all) jne.

A. Anfilovjev, analüüsides struktuuriga subst.+prep.+subst. sõnaühendite ja liitsõnade vahet prantsuse keeles, mainib õigusatult, et raske on tõmmata piiri nende kahe vahele. Oma klassifikatsiooni illustreerimiseks toob ta näitena sõnaühendi *pot de vin* (veinianum) ja liitsõna *pot-de-vin* (alkaemaks). Otsese tähenduse puhul on tegemist sõnaühendiga, tarvitatuna ülekantud tähenduses aga liitsõnaga. Kuid prantsuse keeles on hulk substantiivseid, adverbiaalseid ja teisi stabiilseid idiomaatilisi sõnaühendeid, mis on liitsõnad, kuid on antud sõnaraamatutes ortograafiliselt vormistamatult: *coup d'Etat* — riigipööre, *coup de tête* — kangekaelne temp, *lait de poule* — gogel-mogel, *petit pain* — kohvisai, *pur sang* — tõuloom, *tout de suite* — kohe, *tout à coup* — äkki jne. Nende ortograafia on tihtipeale ebajärjekindel: ühed kirjutavad neid sidekriipsuga, teised ilma, nagu näiteks: *propre-à-rien* (looder) ja *propre à rien*; *fin de siècle* ja *fin-de-siècle*. Huvitav on märkida, et meie prantsuse keele õppijad kirjutavad neid ikka sidekriipsuga.

Meie arvates on nn. idiomaatiliste ja isegi mitte-idiomaatiliste stabiilsete sõnaühendite ortograafiline vormistamine ajaküsimus.

¹⁵ Vt. И. Резвин, По поводу рецензии К. А. Левковской на книгу М. Д. Степановой. Вопросы языкознания, 1955, № 5, lk. 162.

¹⁶ Vt. O. Bloch, Dictionnaire Etymologique, Paris 1932.

Ch. Bruneau peab loomulikuks, et *pomme de terre*, *Union Française* kirjutatakse sidekriipsuga.¹⁷

Prantsuse ortograafia reformi vajadusest rääkis viimasel ajal energiliselt A. Dauzat¹⁸, võideldes peamiselt etimoloogiliste tähtede vastu. Seda reformi peab ta õigustatult patriootlikuks ülesandeks, sest ortograafia lihtsustamine teeks välismaalastele prantsuse keele õppimise meeldivamaks. Kuid niisama tähtsaks peame meie sõnaühendite baasil väljakujunenud liitsõnu, milledes komponentide ühendamine sidekriipsuga kergendaks orienteerumist analüütiliste vormide poolest rikastes prantsuse keele lausetes.

Oeldu alusel tuleks prantsuse keeles liitsõnaks pidada vähemalt kahest täistähendusega sõnast koosnevat sõnaühendit, mis vastab peamiselt semantilisele, süntaktilisele ja foneetilisele kriteeriumile. Ortograafilist kriteeriumi mitte pidada määravaks, arvestades prantsuse keele ortograafia ebajärjekindlust. Stabiilseid idiomaaatilisi sõnaühendeid (struktuuriga subst.+prep.+subst.) tuleks nimetada analüütilisteks liitsõnadeks. Stabiilseid mitte-idiomaaatilisi sõnaühendeid (*moulin à vent*) ning ebastabiilseid mitte-idiomaaatilisi sõnaühendeid (*pot de vin*) tuleks vaadelda kui potentsiaalseid liitsõnu või tarvitades J. Marouzeau väljendit, «composés à l'état naissant».¹⁹

Järgnevalt analüüsime teist põhjust, miks ühed keeleteadlased peavad liitsõnu prantsuse keeles teisejärguliseks, teised aga tavaliseks nähtuseks. Selleks on meie arvates asjaolu, et ei ühed ega ka teised ei ole neid vaadelnud nende kvalitatiivses ja kvantitatiivses arenemises vana-prantsuse keelest kuni tänapäevani. Nagu näitab V. V. Vinogradov, on just sõnavara see sfäär, kus keele arengu sisemised seaduspärasused arenevad eriti reljeefsel. Uusi sõnu luuakse keele põhifondis olemasolevate eeskujude alusel ja selle süsteemi täiustamise teel keele arengu käigus.²⁰

Prantsuse keele sõnavara arengu alus on antud ta algkeeles, rahvapärase ladina keele sõnavaras ja selle analüütilises grammatilises struktuuris. Kuid olgu siinjuures tähendatud, et rahvapärases ladina keelest päritud sõnavara ja selle sõnatuletuslike võimaluste kõrval on prantsuse keele arengus tähtis koht laenudel klassikalises ladina keelest.

¹⁷ Vt. Ch. Bruneau, Regards d'Ensemble sur la Langue Française d'Aujourd'hui. Neophilologues, 1948, XXXII, lk. 13.

¹⁸ Vt. A. Dauzat, La Réforme de l'Orthographe. Le Français Moderne, 1953, N. 1, lk. 37 jj.

¹⁹ Vt. J. Marouzeau, Composés à l'Etat Naissant. Mélanges de linguistique offerts à A. Dauzat, Paris 1951, lk. 205—207.

²⁰ Vt. В. Виноградов, Вопросы современного русского словообразования в свете трудов И. В. Сталина по языкознанию. Русский язык в школе, 1951, № 2, lk. 4.

F. Brunot²¹, H. Bourciez²² ja K. Nyrop²³ näitavad, et rahvapärane ladina keel, olles kaotanud käibelt hulga klassikalises ladina keeles esinenud sõnu, on neid asendanud kõikidele tuntud sõnavara rikastamise teede kaudu: sufiksatsiooni, prefiksatsiooni, sõnade liitmise, konversiooni, semantiliste nihete ja laenutamise teel.

Klassikaline ladina keel oli võrreldes kreeka, germaani ja slaavi keeltega vaene liitsõnade tüüpide ja arvu poolest. Selles tunti: 1) indo-euroopa keeltes tuntud tüvelisi determinatiivseid substantiive ja adjektiive, mis koosnesid substantiivsest tüvevormist + mingi verbaalvorm: *agricola*, *carnifex*, *navifragus*, *patri-cida* jne. 2) Selle indo-euroopa keeltele ühise liitsõnatüübi kõrval tekivad, tingituna analüütiliste vormide arenemisest klassikalise ladina keele rüpes, süntaktilist laadi liitsõnad: a) atributiivsed: *respublica*, *jusjurandum* jne. b) genitiivsed: *aquaeductus* jne.; c) nõrgalt on esindatud apositsioonilised; vanimate sellelaadiliste sõnadena esitab E. Bourciez²⁴ näiteks sõjalise termini *arcuballista*.

Teistest sõnaliikidest tunti veel: 1) liitverbe, mis koosnesid nimisõnalistest tüvedest + verb: *manumittere* jne.; 2) kõikides indo-euroopa keeltes tuntud liitarvsõnu ning 3) liitadverbe, mida K. Brugmann²⁵ nimetab prepositsionaalseteks rektioonkompositiivideks (präpositionelle Rektionskomposita); need koosnevad prepositsioonist + nimisõna käändevorm v. adverb: *admodum*, *obviam*, *invicem* jne. V. Lindsay nimetab neid sõnaühenditeks²⁶, kuid arvestades nõukogude keeleteadlaste poolt väljatöötatud sõnaühendi definitsiooni²⁷ oleks õigem selliseid moodustisi nimetada analüütilisteks sõnadeks.

Arvestades rahvapärase ladina keele, romaani keelte aluskeele analüütilist struktuuri, muutub sõnavara areng analüütilisel teel ja sõnaühendite teel tüüpiliseks. Liitsõnu tuntakse sel perioodil substantiivide alal ja needki on nõrgalt esindatud. Noteeritakse mõningaid atributiivseid, genitiivseid ja apositsioonilisi liitsõnu, nende kõrval kerkib esile vani indo-euroopa nn. imperatiivne liitsõna.²⁸ Esinedes algul ainult toponüümikas (Tenegaudia, Pendelupum), kujuneb see prantsuse keele arengus üheks produktiivsemaks tüü-

²¹ Vt. F. Brunot, Histoire de la Langue Française dès origines à 1900, T. I, Paris 1905, lk. 102—133.

²² Vt. E. Bourciez, Eléments de Linguistique Romane, Paris 1930, passim.

²³ Vt. K. Nyrop, Grammaire Historique de la Langue Française, T. III, Copenhague 1908, passim.

²⁴ Vt. E. Bourciez, op. cit., lk. 202—203.

²⁵ Vt. K. Brugmann u. B. Dehnbück, Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen, Bd. II, Strassburg 1906, lk. 58.

²⁶ Vt. В. М. Линдсей, Краткая историческая грамматика латинского языка, Москва 1948, lk. 113.

²⁷ Vt. Грамматика русского языка. Том II. Синтаксис. Часть I, Москва 1954, lk. 10.

²⁸ В. М. Кальянов, Классификация сложных слов в санскрите. Изв. АН СССР, 1947, ОЛЯ, т. VI, вып. 1, lk. 77—84.

biks ka üldnimede alal, tõrjudes välja sufikseid *-ail* ja *-oir* reaali-ate väljendamise funktsioonis.²⁹ Pikapeale muutub ta nagu kliiseeks: vana vorm täitub uue sisuga; selle eeskujul tuletatakse hilisematel perioodidel verbaal-liitsõnu indikatiivi vormide alusel (*portechaise*, *marche-pied* jne.). Nagu näitab J. Marouzeau, on ebaloogiline näha sõnades *vaurien*, *ŷainéant* (saksa k.: Taugenichts) imperatiivseid liitsõnu, ja ta peab neid tüvelisteks.³⁰

Nõrgalt esindatud liitsõnade kõrval arenevad rahvapärase ladina keeles jõudsasti, vastavalt selle analüütilisele struktuurile, analüütilised sõnad. Eespoolmainitud prepositsionaalsete liitsõnade eeskujul asenduvad näiteks kõnekeeles käibelt kadunud adverbid analüütiliste vormidega: *de post*, *de intus*, *de contra*, *de foras*, *ecce hic*, *jam diu*, *tam diu*, *in simul* jne. Tuntud on nad ka pronoomenite alal, nagu *ecce ille*, *ecce iste* jne.

Rahvapärase ladina keeles kujunenud baasil arenevad liitsõnad vana-prantsuse keele perioodil järgmiselt.

Liitsubstantiivide tüüpides toimub, vastavalt arenevale analüütilisele struktuurile, kvalitatiivne muudatus determinatiivsetes genitiivset tüüpi liitsubstantiivides. Ladinakeelse päritoluga liitsubstantiivide *orfèvre* < *auris faber*, *joubarbe* < *jovis barba*, *lundi* < **lunis dies* jne. ning nende eeskujul loodud *Hôtel-dieu*, *bain-marie* kõrval hakkavad tekkima esimesed analüütilised liitsubstantiivid: *chef-d'oeuvre*, *arc-en-ciel*, *chape à pluie* jne.³¹ Olles vana-prantsuse keele perioodil tagasihoidlikult esindatud, arenevad nad sajandite jooksul üheks produktiivsemaks liitsubstantiivi vormiks. Prepositsioonide arv analüütilise liitsubstantiivi sidekomponendi funktsioonis on kaasaegses prantsuse rahvakeeles rikastunud prepositsiooniga *dans* (*bec-dans-l'huile* — lendur-mehaanik).³²

Liitsubstantiivide arv üldnimede fondis on vana-prantsuse keele perioodil väike. Eespoolnimetatud analüütiliste liitsubstantiivide kõrval on tuntud peamiselt atributiivsed, eriti esimese komponendiga *mal-* (*malapted* — Diez, 42; *maleüre* — Guiot, 123; *mal talant* — Rol., 26; *mautalant* — Cl., 42 jne.). Apositsioonilised ja imperatiivsed liitsubstantiivid on siin haruldane nähtus. Tüüpiliseks alaks liitsubstantiivide tekkele on toponüümika ja onomastika. Selle kohta on rikkalik literatuur.³³ Esitame mõned näited meie poolt läbitöötatud tekstidest: *Engleterre* (Rol., 30); *Galinguefort* (Cl., 125); *Grant-Mont* (Guiot, 75); *Hostedun* (Diez, 40); *Malprose* (Rol., 244); *Munjoie* (Rol., 901); *Ossenfort* (Cl., 125); *Charlemagne*

²⁹ Vt. E. Bourciez, op. cit., lk. 203—204 ja 658—659.

³⁰ Vt. J. Marouzeau, *Composés à thème verbal*. Français Moderne, 1952, N. 2, lk. 81—86.

³¹ Vt. A. Dauzat, *Précis d'Histoire de la Langue et du Vocabulaire Français*, Paris 1949, lk. 159—162.

³² Vt. idem, lk. 162.

³³ Vt. a) A. Dauzat, *Les noms de lieu*, Paris 1926; b) A. Dauzat, *Les noms de famille en France*, Paris 1949; c) A. Dauzat, *Où en sont les études de français*, Paris 1953, lk. 215—217; d) P. Lebel, *Les noms de personnes en France*, Paris 1949; e) A. Vincent, *Que signifient nos noms de lieux*, Bruxelles 1947.

(Rol., 125); *Halteclere* (Rol., 104); *Malquiant* (Rol., 120); *Passecerf* (Rol., 106); *Tachebrun* (Rol., 28); *Soredamors* (Cl., 16) etc.

Tingituna foneetilise arengu seaduspärasustest on sel perioodil tüüpiline rahvapärasest ladina keelest pärinevate analüütiliste sõnade kokkunihkumine: *de intus* > *dans*, *jam diu* > *jadis*, *tam diu* > *tandis*, *in simul* > *ensemble*, *de ex* > *des*, *ad montem* > *amont*, *de latus* > *delez* jne.

Kahe komponendi alusel kujunenud nihete kõrval leidub veel mitmeliikmelisi: *andematiers* < *in-dum?-enteru* + *adv.s* (W. F., 40); *anquenuit* < **ancu?-hac-nocte* (W. F., 44); *ansorquetot* < *in-super-quam-*tottu* (W. F., 40); *eneslepas* < *in-ipsu-illu-passu* (W. F., 121); *eneslore* < *in-ipsa-illa-hora* (W. F., 46); *ensobretot* < *in-super-*tottu* (Diez, 13); *epslor* < *ipse-illa-hora* (Diez, 39); *nenperro* < *non-per-hoc* (Diez, 17); *nepurquant* < *non-pro-quantum* (Rol., 212).

Analüütiliste sõnade, resp. sõnaühendite nihkumised liitsõnadeks on tüüpilised ka kaasaegses prantsuse keeles, nagu seda näeme hiljem, kuid nad on etümoloogiliselt läbipaistvad ja seetõttu nende komponendid ortograafiliselt seotud sidekriipsuga (un *va't-en-guerre*). Keele vanematel perioodidel tekkinud nihked on liitsõnad ainult etümoloogiliselt.

Rahvapärasest ladina keelest pärinevad analüütilised sõnad, olles kokku nihkunud vana-prantsuse keele perioodil, olid omakorda eeskujuks, mille alusel väljendati uusi mõisteid. Nad muutsid tüüpilisteks sõnavara arengule, esinedes eriti adverbide, pronomenite, konjunktsioonide ja prepositsioonide valdkonnas.

Toome mõningaid näiteid.

1) Adverbid: *a lei* (Rol., 58); *a doel* (Rol., 70); *ad espleit* (Rol., 260); *a merveille* (Guiot, 98); *a certes* (Cl., 167); *de legier* (Cl., 99).

2) Pronomenid: *por quoi*, *li quels* jne. Vanemates tekstides on nad lahus, hilisemates esinevad nad kokkukirjutatuna: *liquels* (Rol., 192); *porquoi* (Villehard., 225).

3) Konjunktsioonid: *por ce que* (Cl., 183); *por poi que* (Rol., 278); *pur que* (Rol., 282); *a po que* (Cl., 170); *perro que* (Diez, 40) jne.

Analüütiliste sõnavormide kõrval hakkavad levima sõnaühendid: *nu a nu* (Mätzner, 80); *main a main* (Cl., 100); *seul a seul* (Cl., 140); *sus et jus* (Cl., 151) jne. Kaasaegses prantsuse keeles on ainult mõned üksikud seda laadi sõnamoodustised vormistatud liitsõnana, nagu näiteks *vis-à-vis*, kuid nagu mainisime varem, peaksid ka *côte à côte*, *peu à peu*, *petit à petit* esinema samas vormis.

Verbide osas konstateerime, et samuti kui teistes keelkondades, ei ole liitvormid siin tüüpilised ei vana-prantsuse ega ka hilisematel keele arengu perioodidel. Neid on loodud vana-prantsuse keeles mõnikümme, nagu *maldire*, *maintenir*, *maubaillir*, *morfondre*, *ramentevoir* jne., milledest kaasaegses prantsuse keeles on

käibel mõned üksikud, nagu *boulverser, colporter, culbuter, maintenir, morfondre, vermoulu*.³⁴

Kuid tüüpiliseks muutuvad verbifondi kujunemisel sõnaühendid, nagu *avoir chier* (Cl., 89); *faire pitié* (Mätzner, 46); *mettre a bandon* (Cl., 48); *prendre garde* (Cl., 100); *prendre en gre* (Mätzner, 59); *venir avant* (Rol., 264) jne.

Ka adjektiivifondi arengutee kujuneb välja vana-prantsuse keele perioodil. Tekivad algkeeles tundmatud liitadjektiivid. A. Dauzat tsiteerib järgmisi: *cler-seme, nouveau-ne, aigre-doux, ivre-mort* jne.³⁵ Kuid tähtsamaks atributiivsuse väljendamise mooduseks rööbiti afiksatsiooniga on analüütilised vormid: *branche d'olive* (Rol., 93); *bucle d'or mer* (Rol., 100); *cunseil d'orgueil* (Rol., 18); *la gent de France* (Rol., 46); *home d'aage* (Mätzner, 92); *hume de cor* (Rol., 162); *hume de male part* (Rol., 162); *maus damours* (Mätzner, 60); *Tere de France* (Rol., 440) jne. Ainult vähesed nendest muutuvad niheteks. Üldtuntud on kaasaegses prantsuse keeles adjektiiv *debonnaire*, mille aluseks on analüütiline adjektiiv *de bon aire*. Selle antonüüm *de put aire* aga on keelepruugist kadunud.

Analüütiliste adjektiivide osatähtsust kaasaegses prantsuse keeles mainib ka A. Dauzat. Konstateerides sufiksatsiooni tähtsuse langust sõnavara arengus, tõstab ta esile analüütiliste vormide rohkuse.³⁶

Tehes kokkuvõtet liitsõnade arengust vana-prantsuse keele perioodil ütleksime, et kuigi siin liitsõnad on tüüpilised toponüümikas ja onomastikas, tekivad sel perioodil uued liitsõnade vormid (liitadjektiivid, analüütilised liitsõnad, nihked), millel on tähtis koht sõnavara edaspidises arengus. Kuid vastavalt aluskeelele antud baasile on sõnavara arengu tähtsaks vahendiks sõnaühendid, resp. analüütilised sõnad, mis on potentsiaalsed liitsõnad ehk, tarvitades J. Marouzeau väljendit, «composés à l'état naissant».³⁷

Järgmistel keele arengu perioodidel saab liitsõnade areng erilise hoo XVI sajandil pärast Plejaadi patriootlikku üleskutset rikastada emakeelt kõikide olemasolevate võimalustega. XVI sajandi suurkirjanike keelele on iseloomustavad liitsõnad. Seda seletatakse üldiselt kreeka keele mõjuga. Kuid mitte vastates konstruktsioonilt prantsuse keele tüüpidele, ei juurdu nad selle sõnavarasse.

Esiletõstmist väärib ühe vähetuntud XVI sajandi kirjaniku Loys Papon'i poolt sissetoodud tüveline liitsõnatüüp *guyso-fran-*

³⁴ Vt. K. Nyrop, op. cit., lk. 268—269.

³⁵ Vt. A. Dauzat, Précis d'Histoire de la Langue et du Vocabulaire Français, Paris 1949, lk. 162.

³⁶ Vt. A. Dauzat, Etudes de Linguistique Française, Paris 1946, lk. 33—35.

³⁷ Vt. J. Marouzeau, Composés à l'état naissant. Mélanges de linguistique offerts à A. Dauzat, Paris 1951, lk. 205—207.

çais³⁸ (V. Vinogradovi terminoloogia järgi: süntaktilis-morfoloogiline). Selle eeskujul luuakse edaspidi nii adjektiive kui ka substantiive: *politico-social*, *franco-sovietique* jne.

Alates XVIII sajandist tekivad seoses kaubanduse, žurnalisti ja administratiivelu hoogsa arenemisega nn. elliptilised liitsõnad, esinedes struktuuriliselt substantiiv + substantiiv, s. t. apositsiooniliste liitsõnade vormis; vana vorm täitub uue sisuga: *timbre-poste* < *timbre pour la poste*; *pain-maison* < *pain fait à la maison*. Kuigi mõned puristid, nagu ütleb Ch. Bruneau, tõstavad kisa sellelaadiliste liitsubstantiivide leviku vastu, kritiseerides nende ebaestetiilsust ning ebaloogilisust, muutuvad nad elujõulisteks, olles kontsentreeritud, lühikese vormi tõttu sobivaks suhtlemisvahendiks.³⁹

Lisaks mainiksime veel kõikides keelkondades tuntud iteratiivseid liitsõnu nagu *bon-bon* (1604).

Seega oleme esitanud kõik kaasaegse prantsuse keele produktiivsed liitsõnade tüübid. Aluskeelest päritud eeskujud arenevad ja täienevad peamiselt süntaktilisel teel — analüütiliste liitsõnade ja nihete näol. Vanad vormid täituvad uue sisuga: imperatiivsete liitsõnade baasil luuakse verbaal-liitsubstantiive preesensi tüve alusel; apositsiooniliste liitsõnade vormi valatakse elliptilisi substantiive. Determinatiivsed liitsõnad täienevad uue tüübiga: adverb (prep.) + substantiiv, näit. *arrière-cour*, *avant-garde* ning tekivad tüvelised liitsõnad: *guyso-français*.

Arvestades prantsuse keele spetsiifikat omavad selle arengus sisemistest ressurssidest erilist tähtsust sõnaühendid. Need on tähtsaks baasiks prantsuse liitsõnade arengus. Juhul, kui nad väljendavad terviklikku mõistet, on süntaktiliselt lahutamatud ning moodustavad ühe rütmilise rühma, nihkuvad nad, tingituna foneetilistest seaduspärasustest, kokku ja vormistatakse sellistena ka ortograafias (*tantôt*, *lendemain*, *gendarme* jne.). Kaasaegse prantsuse keele seisukohalt on nad aga liitsõnad ainult etümoloogiliselt ja ajalooliselt ning kuuluvad tüvisõnade hulka.

Uuemal ajal (alates XVII sajandist) vormistatakse päritud tüüpide alusel loodavaid liitsõnu üldiselt sidekriipsuga (*directeur-adjoint*, *basse-cour*, *couvre-pied*, *avant-garde*). Ebajärjekindlus valitseb veel analüütiliste liitsõnade (subst. + prep. + subst.) ortograafias.

Uuemal ajal loodud liitsõnade ortograafiline vormistamine sidekriipsuga või isegi lahkukirjutamine on meie arvates tingitud nende etümoloogilisest läbipaistvusest.

³⁸ Vt. P. Godefroy, Quelques observations sur les mots composés à propos des oeuvres poétiques du chanoine Loys Papon. Revue d'Histoire Littéraire de France, VIII, 1901, lk. 657—677.

³⁹ Vt. Ch. Bruneau, Regard d'Ensemble sur la Langue d'Aujourd'hui. Néophilologues, XXXII, 1948, lk. 2—15.

⁴⁰ Vt. töö lõpul antud läbitöötatud teoste loetelu ja nende lühendid.

Liitsõna probleemi selgitamiseks on meie poolt läbi töötatud rida kaasagsete progressiivsete kirjanikkude teoseid⁴⁰ ja nendes leidsime järgmised neologismid.

Liitsubstantiivid.

1) Apositsioonilised: *auto-chenille* (Seine, 33), *auto-mitrailleuse* (C. V, 47), *bateau-pompe* (Seine, 149), *camion-citerne* (C. V, 6), *capitaine-enquêteur* (C. VI, 176), *clocher-phare* (C. VI, 128), *commandant-cuisinier* (C. IV, 407), *décret-loi* (C. III, 802), *Etat-patron* (Fils, 4), *jarretelle-souvenir* (C. III, 176), *mariage-ménage* (Choc, 305), *pièce-maitresse* (C. IV, 170), *police-secours* (Fils, 4), *prêtre-ouvrier* (Choc, 207), *moto-culture* (C. IV, 170), *poste-avertisseur* (C. q. v. 27), *titi-carabi* (C. I, 184), *train-auto* (C. V, 84), *voyage-éclair* (C. II, 45). Kokku 19.

Olles nõrgalt esindatud keele vanematel perioodidel on apositsioonilised liitsubstantiivid kujunenud üheks produktiivsemaks tüübiks kaasagsetes prantsuse keeles.

2) Elliptilised: *capital-travail* (Choc, 389), *homme-radio* (C. IV, 299), *homme-orchestre* (C. I, 220), *voiture-radio* (C. III, 185), *carton-pâte* (Choc, 259). Kokku 5.

3) Atributiivsed liitsubstantiivid: *cul-terreux* (C. IV, 16), *demi-complicité* (Choc, 353), *extrême-gauchiste* (Fils, 50), *rouge-cul* (Seine, 42), *maison-forte* (C. VI, 79), *deux-ficelles* (C. III, 11), *deux-pieces* (Choc, 290), *cinq-tonnes* (C. V, 109). Kokku 8.

4) Verbaalsed liitsubstantiivid: *brise-tout* (C. V, 110), *casse-gueule* (Seine, 150), *casse-pied* (Choc, 316), *cessez-le-feu* (C. V, 176), *chauffe-cul* (Choc, 229), *hausse-col* (C. IV, 237), *lèche-botte* (Choc, 371), *ouvre-boîte* (C. IV, 171), *passe-pieds* (Choc, 364 — chemin clouté sünonüümina); *pète-sec* (Choc, 367), *lance-flammes* (C. V, 81), *porte-bagages* (Choc, 42), *porte-musique* (Choc, 432), *presse-bouton* (Choc, 296), *rase-motte* (C. VI, 119). Kokku 15.

5) Nihked: un *crève-la-faim* (C. III, 87), un *déballez-moi-ça* (C. III, 34), un *hors-la-loi* (C. V, 276), un *laissez-pour-compte* (C. III, 17), un *m'as-tu-vu* (Choc, 339), un *mords-moi-le-doigt* (C. I, 40), un *va-t'en-guerre* (C. I, 117). Kokku 7.

6) Prepositsioon, adverb + substantiiv: le *contre-feu* (Choc, 385), la *contredame* (Seine, 165), Le *contre-pied* (Choc, 338), la *contre-partie* (Choc, 295), le *feu-arrière* (Choc, 203); le *non-acheminement* (C. VI, 123); le *non-communiste* (Choc, 95); la *non-intervention* (C. I, 129); la *non-résistance* (Fils, 38), le *sans-chemise* (R. F., 3); un *sans-dieu* (C. V, 68), un *sans-garde* (C. q. v., 120), un *sans-logis* (Choc, 240), un *sans-nom* (C. I, 256), un *sans-patrie* (C. IV, 245). Kokku 15.

7) Analüütilised liitsubstantiivid: *appareil à sou* (C. III, 125), *boîte à femmes* (Choc, 313), *bureau de tour* (Bureau Central de la Main-d'oeuvre — Seine, 184), *gens du coin* (J.,

156), *join du diable* (C. IV, 143), *fort en gueule* (C. III, 41), *huile de coude* (Choc, 470), *mal de l'air* (Choc, 290), *manches-de-lustrine* (C. III, 196 — *rond-de-cuir* sünonüümina), *type au poil* (C. IV, 12), *vert de gris* (Choc, 187). Kokku 11.

8) Tüvelised: *anarcho-syndicalisme* (Fils, 42), *colombo-gramme* (C. VI, 45), *stylomine* (C. III, 39). Kokku 3.

9) Iteratiivseid I: *train-train* (Choc, 88).

Liitadjektiivid.

Determinatiivsed: a) adj. + adj.: *mal-foutu* (C. IV, 48), *tout-terrain* (C. V, 114), *vieille-jeune* (Choc, 180); b) tüvelised: *anarcho-syndicaliste* (Choc, 154), *judéo-marxiste* (C. III, 346). Kokku 5.

Liitsõnu leidsime ainult substantiivide ja adjektiivide hulgas. Võtame nad kokku tabelis.

Substantiivid									Adjektiivid	
Determinatiivsed				Tüvelised	Adv. (prep.) + subst.	Verbaalsed	Nihked	Iteratiivsed	Adj. + adj.	Tüvelised
Apositsiooni- lised	Elliptilised	Atributiiv- sed	Ana- lüüti- lised							
subst. + subst.	subst. + subst.	subst. + adjekt.	subst. + prep. + subst.							
19	5	8	11	3	15	15	7	1	3	2

Liitsubstantiive: 85

Liitadjektiive: 5

Kokku: 90

Nagu eespool mainisime, on prantsuse keele sõnavara arengus tähtsaimaks vahendiks sõnaühendid. Eriti rikkalikult on neid substantiivide alal, esinedes mitmes vormis: 1) subst. + prep. + subst. (nn. analüütilised liitsõnad e. mitte-idiomaatilised sõnaühendid). Neid leidsime 46: *action de masse* (Choc, 402), *boîte à gaz* (C. III, 27), *bouteille à gaz* (Seine, 149), *feuille de paye* (Choc, 224), *groupe de choc* (R. F., 89), *ordre de route* (C. III, 222) jne. 2) subst. + adj.: *bouteille explosive* (C. III, 379); *carte syndicale* (R. F., 102), *carte professionnelle* (Choc, 477), *carte routière* (C. IV, 326), *cavalerie portée* (C. III, 399) *charroi hippomobile* (C. V, 43), *équipe volante* (C. q. v., 49), *obus incendiaire* (C. V, 222) jne. ning 3) subst. + prep. + artikkel + subst.: *Mouvement de la Paix* (Choc, 4507), *Parti de la Paix* (Choc, 451) jne.; mõlemat liiki kokku 70; (46 + 70 = 116).

Teiste sõnaliikide osas on sõnaühendid tüüpilised verbide ja adverbide seas. Leidsime 11 verbaalset väljendit: *avoir dans les mollets* (C. V, 281), *boire le coup rouge* (R. F., 47), *faire du cheval-bascule* (C. IV, 145), *faire ballon* (J., 117), *faire du plat* (J., 82), *faire équipe* (J., 75), *faire le Jacques* (C. I, 205), *faire pot-à-tabac*, *faire les cons* (R. F., 141), *passer dans le brouillard* (C. IV, 223), *tirer le canard* (R. F., 141) ning 6 adverbiaalset väljendit: *à perte de souffle* (C. VI, 47), *à pied de chaussettes* (Seine, 14), *à pied-d'oeuvre* (C. VI, 93), *au va-vite* (Choc, 131), *à vue de nez* (C. IV, 28), *en sous-main* (Choc, 389).

Vana-prantsuse keele eeskujul väljendatakse atributiivsust sageli analüütilisel teel; meie tekstides leidsid järgmised näited: nom *à rallonges* (Choc, 134), *machin à carreaux* (Choc, 52), *spécialiste de sale boulot* (Choc, 472), *inventions à la redresse* (Chic, 379), *commandes au compte-gouttes* (C. IV, 77), *inventions d'aventures* (Choc, 477), *peuple en pantoufles* (Choc, 22), *sourires en coin* (Choc, 290); kokku 11.

Sufiksatsioon, millele tavaliselt omistatakse suurt tähtsust prantsuse keele sõnavara arengus, on väikese osatähtsusega juba rahvapärases ladina keeles, nagu sellele osutab A. Dauzat.⁴¹ Ajaloolistes ja normatiivsetes grammatikates antud tähelepanuväärsest sufiksiste loetelust esineb suurem osa ainult ladinakeelsetes laenudes. Nendest on tänapäeval produktiivsed *-ation*, *-atif*, *-ateur* ja eriti klassivoitluse intensiivistumisega alates XVIII sajandist *-isme* ja *-iste*.

Läbitöötatud kirjanduses leidsime 58 sufikseeritud sõna, nendest:

a) 52 substantiivi. Eespool mainitud sufiksiste kõrval on substantiivide alal eluvõimelised veel mõned rahvapärased sufiksid, nagu *-age*, *-aille*, *-aillerie*, *-aire*, *-ance*, *-ard*, *-erie*, *-eur(-se)*, *-eux*, *-ien*, *-on*, *-ot(-te)*.

Esitame leitud sufikseeritud substantiivide loetelu: *minutage* (R. F., 146), *matraquage* (Seine, 104), *parachutage* (Seine, 37), *repechage* (C. III, 321), *téléphonage* (C. III, 50), *pietaille* (C. III, 32), *merdaille* (Seine, 66), *politicaillerie* (C. V, 25), *moscoutaire* (C. III, 50), *becquetance* (C. q. v., 264), *capitulard* (C. IV, 25), *paniard* (C. VI, 27), *motard* (C. V, 312), *binoclard* (R. F., 14), *chiennerie* (C. I, 212), *coucherie*, (C. I, 52), *volerie* (C. III, 116), *abonheur* (C. VI, 68), *campieur* (J., 39), *saucissonneur* (J., 39), *friteuse* (C. V, 292), *taylorisation* (C. I, 207), *temporiseur* (C. V, 44), *toussailleur* (C. III, 193), *maurrassien* (C. III, 59), *Vietnamien* (Seine, 147), *absenteisme* (Fils, 162), *attentisme* (Fils, 149), *expansionnisme* (Fils, 181), *gangsterisme* (Fils, 89), *pétainisme* (Fils, 125), *vichyssisme* (Fils, 128), *automatisme* (C. I, 114), com-

⁴¹ Vt. A. Dauzat, *Etude de linguistique française*, Paris 1946, lk. 25–33.

bisme (C. I, 144), *corporatisme* (C. IV, 229), *hitlerisme* (C. I, 185), *maurrassisme* (C. I, 80), *paternalisme* (C. IV, 210), *stalinisme* (C. IV, 288), *colonialiste* (R. F., 7), *doriotiste* (C. III, 118), *gaulliste* (J., 87), *franquiste* (C. I, 90), *phalangiste* (C. I, 90), *rexiste* (C. VI, 274); *journaleux* (C. III, 122), *miochon* (C. I, 264), *bobechon* (C. VI, 259), *artiflot* (C. III, 184), *civelot* (C. III, 32), *compre-notte* (C. III, 26).

b) 5 verbi:

-*ailler*: *couchailler* (C. III, 139).

-*er*: *impulser* (R. F., 140), *contacter* (J., 14), *tirebouchonner* (Choc, 360).

-*oter*: *tournicoter*.

Tavaliselt rikkalikust prefiksite loetelust on eriti produktiivsed, arvestades ägedat poliitilist ja ideoloogilist võitlust, prefiksid *anti-* ja *pro-*; teistest esinevad lisaks *a-*, *auto-*, *bi-*, *co-*, *in-*, *loco-*, *néo-*, *tri-*.

1) Prefikseeritud substantiive leidsime 15: *antibolchevisme* (C. I, 481), *anticommunisme* (C. I, 246), *anti-char* (C. VI, 76), *anti-hitlerien*, (C. I, 247), *antimaurrassisme* (C. I, 49), *antirusse* (C. I, 49), *autocritique* (C. III, 252), *bi-moteur* (C. VI, 14), *coéquipier* (C. I, 213), *inorganisation* (C. I, 12), *néo-fasciste* (Fils, 4), *néo-patriotisme* (Fils, 97), *probloc* (R. F., 137), *prorusse* (C. VI, 112), *tripporteur* (C. III, 81).

2) Prefikseeritud verbe leidsime 2: *décesser* (C. IV, 207), *dépanner* (C. V, 24) ning 1 parasünteetiline verb *enjuiver* (C. IV, 342).

3) Prefikseeritud adjektiive leidsime 1: *ahistorique* (C. III, 281).

Teiste sõnavara rikastamise vahendite alusel loodud neologisme leidsime järgmiselt.

Konversiooni teel 6 adjektiivi: barriere *anti-char* (C. V, 12), *brouette porte-brancard* (C. IV, 27), *comédie passe-partout* (C. IV, 279), *organisme patrons-cadres-ouvriers* (C. IV, 2007), *guerre presse-bouton* (Choc, 296), *pièce contre-avion* (C. V, 23).

Semantilised nihked esinesid substantiivide alal; neid leidsime 4: *le lardon* (C. V, 268 — beebi tähenduses), *les papelards* (C. IV, 222 — paberid), *le filtrage* (J., 29 — haarang); *le responsable* (R. F., 109 — partorg).

Endistel sajanditel levinud postverbaalne substantiivide tuletamise viis on esindatud ainult ühe sõnaga: *la planque* (J., 13 — redupaik).

Lisaks leidsime 1 onomatopoeetilise substantiivi: *le fric-frac* (Choc, 24).

Analüüsitud neologismide tabel.

Sõnaliik	Liit-sõnad	Sõna-ühendid	Ana-lüüt. sõnad	Su-fiks. sõnad	Pre-fiks. sõnad	Kon-ver-sioon	Se-mant. nihked	Post-verb. subst.	Ono-mat. subst.
Substantiivid	85	116		52	15		4	1	1
Adjektiivid	5		12		1	6			
Verbid		11		5	2				
Adverbid		6							
Kokku	91	133	12	57	18	6	4	1	1

Antud kokkuvõte näitab, et kaasaegse prantsuse keele sõnavara arengus kuulub tähtis koht liitsõnadele. Kui isegi 11 analüütilist liitsubstantiivi paigutada sõnaühendite hulka, on liitsõnade arv kaasaegses kirjakeeles ikkagi tähelepanuväärne, olles teisel kohal pärast sõnaühendeid, mis, arvestades prantsuse keele struktuuri, on prantsuse keele sõnavara arengu sisemistest vahenditest kõige tüüpilisemad.

Analüüsitud teosed, progressiivse prantsuse ilukirjanduse paremik, peegeldab prantsuse rahva võitlust rahu ja demokraatia eest. Selles on juhtiv koht töötaval rahval kommunistliku partei juhtimisel ja vastavalt sellele on analüüsitud teoste keel elav, rahvapärane.

Esitatud neologismide hulgas on teatav arv igapäevases rahvakeeles käibel olevaid sõnu ja väljendeid, mis progressiivse kirjanduse demokraatliku iseloomu tõttu hakkavad tungima kirjakeelde, nagu *join du diable* (põrgukära), *fort en gueule* (kisakõri) jne.

Rahvakeele üheks iseloomustavaks jooneks on metafooriline väljendusviis; selle tüüpiliseks vormiks on sõnaühendid ja liitsõnad; viimastest on suur arv tunginud teaduslikku ja tehnilisse terminoloogiasse, näit.: *bouton d'or* (kullerkupp), *épée-de-mer* (mõõgakala), *bec-de-lièvre* (jänesemokk), *bec-de-cane* (ukselink), *bec-d'âne* (peitel) jne.⁴²

Need näited lubavad omalt poolt väita, et kui liitsõnade arvu prantsuse keeles on peetud sajandite vältel väikeseks, siis on see osaliselt tingitud klassitsistlik-puristlikust keelepoliitikast, nagu

⁴² Vt. A. Darmsteter, *La vie des mots*, Paris 1932; Ch. Virmaître, *Dictionnaire d'argot fin-de siècle*, Paris 1894; C. Villatte, *Parisimismen*, Berlin-Schöneberg, 1912.

seada mainib ka F. Brunot⁴³; kuid liitsõnad arenesid loomulikult rahvakeeles, vastavalt keele sisemistele seaduspärasustele.

Seoses kapitalismi hoogsa arenemisega XIX sajandi algul ning proletariaadi kui klassi tekkimisega purustatakse barjäär aristo-kraatlik-puristliku kirjakeele ja rahvakeele vahel. Avaneb vaba tee sõnavara loomulikule arengule kõikide olemasolevate ressursside abil. Eriti tõhusaks muutub see meie demokraatlikul ajastul.

Kokku võttes meie vaatlusi liitsõnade osast prantsuse keele arengus, ütleksime:

1) Prantsuse keele sõnavara kujunemisel on tähtis koht ladina-keelsetel elementidel, mis esinevad rahvapäraste sõnadena (rahvapärase ladina keele traditsiooniga) ja laenude näol.

2) Sõnavara arengu sisemistest ressurssidest on kaasaegses prantsuse keeles esimene koht sõnaühenditel, resp. analüütilistel sõnadel.

3) Liitsõnade osatähtsust prantsuse keele arengus ei saa alahinnata. Vana-prantsuse keelest kuni kaasajani näitavad liitsõnad tõusuteed nii kvalitatiivselt kui ka kvantitatiivselt. Aluskeelest, rahvapärasest ladina keelest pärinevad liitsõnade tüübid arenevad ja täienevad vastavalt keele analüütilisele struktuurile: a) vanaprantsuse keeles nõrgalt esindatud apositsioonilised ja verbaalsed liitsõnad kuuluvad kaasajal produktiivsemate hulka; b) tekivad uued liitsõna vormid: analüütilised liitsõnad ning nihked, täieneb determinatiivsete liitsõnade fond; c) vanad vormid täituvad uue sisuga (apositsioonilised, verbaalsed substantiivid).

4) Nõukogude keeleteadlaste poolt püstitatud liitsõna kriteeriumidest saab prantsuse keele kohta rakendada reservatsioonita kolme: semantilist, süntaktilist ja foneetilist; ortograafilist ainult osaliselt, arvestades prantsuse keele ortograafia ebajärjekindlust.

5) Liitsõnad esinevad prantsuse keeles peamiselt substantiivide ja adjektiivide hulgas. Teiste sõnaliikide fond areneb peamiselt sõnaühendite varal (nn. locutions adverbiales, conjonctionnelles, prépositionnelles, verbales). Paljude adverbiaalsete väljendite koht oleks liitsõnade hulgas, nagu *côte à côte*, *peu à peu*, *à coup sûr* jne.

6) Sufiksatsiooni osatähtsust on kaasaegses prantsuse keeles väiksem kui sõnaühenditel ja liitsõnadel.

7) Kui järjestada läbitöötatud tekstidest leitud neologismid, saame järgmise pildi: 1) sõnaühendid; 2) liitsõnad; 3) sufikseeritud sõnad; 4) prefikseeritud sõnad; 5) muud sõnatuletuslikud tüübid.

⁴³ Vt. F. Brunot, op. cit., t. III, lk. 215—217.

Analüüsitud teosed ja nende lühendid.

Jrk. Lühend- nr. did	Autor	Pealkiri	Ilmumise koht ja aasta
1. Rol.	J. Bédier	Chanson de Roland	Paris, s. d.
2. Mätzner	E. Mätzner	Altfranzösische Lieder	Berlin, 1835
3. Diez	F. Diez	Zwei altromanische Gedichte	Bonn, 1876
4. Guiot	Joh. Fr. Wolfart u. San-Marte	Des Guiot von Provins bis jetzt bekannte Dichtungen	Halle, 1861
5. Cl.	K. v. Troyes	Cligès	Halle, 1921
6. W. F.	W. Foerster	K. v. Troyes. Wörter- buch zu seinen sämt- lichen Werken	Halle, 1919
7. Villehard.	G. de Ville- hardouin	Conquête de Constanti- nople	Paris, 1882
8. C. I, II, III, IV, V, VI	L. Aragon	Les Communistes (6 tomes)	Paris, 1949— 1951
9. Fils	M. Thorez	Fils du Peuple	Moscou, 1951
10. C. q. v.	J. Laffitte	Ceux qui vivent	Moscou, 1950
11. R. F.	J. Laffitte	Rose-France	Moscou, 1953
12. J.	J. Laffitte	Nous retournerons cueil- lir les jonquilles	Moscou, 1951
13. Choc	A. Stil	Le Premier Choc	Moscou, 1953

О РОЛИ СЛОВОСЛОЖЕНИЯ В РАЗВИТИИ СЛОВАРНОГО СОСТАВА ФРАНЦУЗСКОГО ЯЗЫКА

Доц., канд. филол. наук К. Канн

Кафедра иностранных языков

Резюме

В зарубежном и советском языкознании проблеме словосложения во французском языке посвящено много трудов и диссертаций. Однако есть еще вопросы, требующие уточнения в этой области. К таким вопросам относится роль сложных слов в развитии французского языка.

Ряд зарубежных и советских языковедов (Ф. Диц, А. Дармстетер, А. Доза, Б. Серебренников, Л. Булаховский) не считают словосложение характерным для развития французского языка; другие же как, например, Ф. Брюно и, в особенности, Ж. Марузо считают его важным явлением в обогащении словарного состава французского языка.

Проработанный нами теоретический и иллюстративный материал позволяет сделать следующие выводы:

1. Как известно, в словарном составе французского языка значительное место занимают латинские элементы, фигурирующие в нем в виде народных слов или латинских заимствований.

2. Из внутренних средств французского языка первое место принадлежит (учитывая аналитическую структуру языка) словосочетаниям, могущим быть названными в некоторых случаях аналитическими словами: *feuille de paye, groupe de choc*.

3. Для успешного разрешения вопроса о словосложении в развитии французского языка необходимо, на наш взгляд:

1) Обоснованно определить сложное слово во французском языке. Из выработанных советскими языковедами критериев сложных слов можно безоговорочно применить только три: семантический, синтаксический и фонетический; орфографический критерий не следует считать решающим ввиду непоследовательности орфографии сложных слов во французском языке.

2) Учесть качественный и количественный рост сложных слов со старо-французского периода до современности. Унаследован-

ные от народной латыни скудные типы сложных слов развиваются и совершенствуются согласно аналитической структуре языка, его внутренним законам развития.

а) Слабо представленные в старо-французском языке аппозиционные (*chef-lieu*) и отглагольные (*porte-parole*) типы сложных имен существительных относятся к самым продуктивным в современном французском языке; б) на основе аналитического строя французского языка возникают новые типы словосложения (напр. *chef d'oeuvre*), которые мы предлагаем называть аналитическими сложными существительными, и происходят сдвиги (*un m'as-tu-tu*); фонд сложных слов расширяется тремя типами определительных существительных (им. прил. + имя существ.; имя существ. + прилаг.; наречие + существ. или наоборот: *une basse-cour, un cert-volant, une arrière-pensée*), синтаксически-морфологическим типом (*guiso-français*), возникающим в 16 столетии и эллиптическими сложными словами (*café-concert*); старая форма аппозиционных сложных существительных наполнилась новым содержанием.

4. Словосложение типично во французском языке для имен существительных и прилагательных. Фонды других частей речи обогащаются главным образом посредством словосочетаний (*locutions adverbiales, conjonctionnelles, prépositionnelles et verbales*), хотя многие наречные словосочетания могли бы быть отнесены к сложным словам, как напр.: *côte à côte à coup sûr*.

5. В языке проработанных нами произведений современных прогрессивных писателей способы образования неологизмов представлены в следующем порядке: 1) словосочетание; 2) словосложение; 3) суффиксация; 4) префиксация; 5) другие словообразовательные средства (конверсия, семантические сдвиги, звукоподражание).

LE RÔLE DE LA COMPOSITION DANS L'ÉVOLUTION DU VOCABULAIRE FRANÇAIS

K. Kann

Résumé

La linguistique étrangère et soviétique a consacré beaucoup de recherches et de thèses au problème de la composition dans la langue française. Toutefois il s'y trouvent des questions qui demandent de la précision, comme celle du rôle de la composition dans l'évolution du vocabulaire français.

Certains linguistes étrangers et soviétique (F. Diez, A. Darmsteter, A. Dauzat, B. Sérébrennikov, L. Boulakhovski) sont enclin à considérer la composition comme peu importante pour l'enrichissement du vocabulaire français; d'autres, au contraire, comme p. ex. F. Brunot, J. Marouzeau lui y accordent une place considérable.

L'étude des oeuvres littéraires et théoriques concernant cette question nous permet d'en arriver aux conclusions suivantes:

1. Il est connu que dans l'évolution du vocabulaire français une place prépondérante incombe aux éléments latins, représentés sous forme des mots populaires, des mots savants et des emprunts.

2. Quant au moyens intrinsèques de l'évolution du vocabulaire français, la première place appartient, vu sa structure analytique, aux groupes de mots (locutions), auxquels, dans certains cas, on pourrait appliquer le terme — mot analytique (*groupe de choc, feuille de paye*, etc.)

3. Afin de résoudre le problème du rôle de la composition dans l'évolution du vocabulaire français, il faudrait à notre avis:

a) donner une définition équitable du mot composé pour le français. Des critères des mots composés élaborés par les linguistes soviétiques, ce ne sont que les trois suivants qui puissent être appliqués sans réserve dans la définition du mot composé dans la langue française: ce sont les critères sémantique, syntaxique et phonétique. Le critérium orthographique, important pour bien des langues, ne peut pas être pris en considération pour le français, vu l'inconséquence de l'orthographe des mots composés en français.

b) Tenir compte de l'accroissement en qualité et quantité des mots composés depuis l'ancien français jusqu'à nos jours. Les types modiques de la composition hérités de la langue de base du français, le latin populaire, évoluent et se perfectionnent à travers l'histoire de langue française conformément à sa structure analytique et se lois intérieures de l'évolution:

1) Les modèles des mots composés faiblement représentés en latin populaire comme nom + nom (*chef-lieu*) et thème verbal + nom (*porte-parole*) sont des plus productifs dans le français moderne;

2) prennent naissance, dictés par la structure analytique du français, de nouveaux types de noms composés comme *chef d'oeuvre* que nous proposerions de nommer noms composés analytiques, et les composés syntaxiques (*un m'as-tu-vu*). Les fonds des mots composés s'enrichissent grâce à la naissance de trois types de noms composés déterminatifs (adj.+nom, nom+adj., adverbe+nom) le type morpholo-syntaxique (*guyso-français*) et les mots composés elliptiques comme (*café-concert*), l'ancienne forme de composés appositionnels (nom + nom) s'étant remplie ainsi de nouveau contenu.

4. En français la composition est typique dans les noms et les adjectifs. Les fonds des autres espèces de mots se complètent principalement à l'aide de locutions, dont certaines, comme *côte à côte*, *à coup sûr* devraient être classées parmi les mots composés. Leur présentation avec le trait d'union (*côte-à-côte*, *peu-à-peu*, etc) faciliterait considérablement l'étude du français aux étrangers.

5. Les recherches faites dans les oeuvres indiquées dans la bibliographie (5000 p.) démontrent que la préfixation et la suffixation y sont moins caractéristiques, occupant ja troisième et la quatrième place.

6. Les néologismes relevés dans les oeuvres étudiées peuvent être rangés d'après leur mode de formation comme suit: 1) groupes de mots (mots analytiques); 2) mots composés; 3) mots suffixés; 4) mots préfixés; 5) autres formations (conversion, changements sémantiques, onomatopées).